

Received: 13.06.2019

Accepted: 20.06.2019

Published: 24.06.2019

JOTS, 3/2, 2019: 372-408

Orhun Yazıtlarındaki Durum Eklerinin Sentaktik İşlevleri Üzerine

On the Syntactic Functions of the Case Suffixes in the Orkhon Inscriptions

Hulusi POLAT

Inönü University (Malatya/Turkey)
E-mail: hulusipolat44@gmail.com

Case suffixes form various meaning relations in the sentence. The semantic and syntactic functions of the morphological aspects of the case suffixes should also be considered. These suffixes, whose actual functions appear in syntactic structure, serve as subjects, objects and complementary functions in the sentence. Orkhon inscriptions, which is one of the first written documents of Turkish, is an important source in the study of the grammatical development of the Turkish language. In order to determine the usage and functionality of the case suffixes in the historical period, the case suffixes used in the Orkhon inscriptions were examined in this study.

Key Words: case suffixes, Orkhon inscriptions, syntactic function.

1. Giriş

Dilbilgisi çalışmalarında genellikle eklerin morfolojik yönü üzerine durulması ve sentaktik işlevlerinin ikinci planda kalması, metinlerin çözümlenmesinde sıkıntılara yol açmaktadır. Durum eklerinin işlevleri sözcük grupları ve cümle yapısı içinde belirlendiği için durum ekleri morfo-sentantik yönden incelenmelidir.

Hâl ekleri ismi kendisine tabi olmayan, kendisinin tabi olduğu unsurlarla münasebetini kuran eklerdir. Hâl ekleri ileriye doğru münasebet kuran kelime grupları ve cümlelerde yardımcı unsurları esas unsurlara bağlayan eklerdir (Ergin 2009: 227).

DALLI, hal eklerinin topluca aynı zamanda değil, farklı farklı zaman dilimleri içinde, dilde gereksinimler ortaya çıktıkça oluşup geliştiğini, hal şekillerinin çoğunlukla tek anlamlı olup çok işlevli özelliklerini eski dilden beri sürdürdüklerini, çok işlevli olmaları nedeniyle sınırsız varlık bağıntılarını dile getirdiklerini belirtmiştir (2018: 40). Kimi “tarihî” durum ekleri kalıplaşmış, yapım eki işlevi kazanmış olarak yaşamaktadır. Yani durum eklerinin sayısı zamana bağlı olarak değişebilmektedir (Eker 2010: 336).

ERGİN, durum eklerini, *nominatif hali (yalın)*, *genitif hali (ilgi)*, *akuzatif hali (yapma)*, *datif hali (yaklaşma)*, *lokatif hali (bulunma)*, *ablatif hali (uzaklaşma)*, *enstrumantal hali (vasita)*, *ekvatif hali (eşitlik)* ve *direktif hali (yön gösterme)* olarak tasnif etmiştir (2009: 227-228).

BANGUOĞLU, durum eklerini sözdizimindeki işlevliklerine göre *iççekim halleri* (kim hali, kimi hali, kime hali, kimde hali, kimden hali, kimin hali) ve *dışçekim halleri* (kimle hali, kimce hali, kimli hali, kimsiz hali) olarak iki gruba ayırmıştır (1990: 326).

Yapılan gramer çalışmalarında durum ekleri genelde morfolojik açıdan ele alınmış ve tanımlanma ve sınıflama buna bağlı olarak gelişmiştir. Genel sınıflamadan ayrı olarak Alyılmaz 1994 ve Mert 2002 çalışmalarında eklerin işlevlerini de dikkate alarak durum eklerini *belirten*, *belirtilen*, *nesne*, *bulunma*, *ayrılma*, *çıkışlılık*, *yönelme*, *birliktelik-beraberlik*, *karşılıklılık*, *hedef*, *sebep*, *vasita*, *görelilik*, *nasıllık*, *nice-*

lik, karşılaştırma, sınırlandırma, benzetme, seslenme gibi farklı sınıflandırmalarda incelemişlerdir. Gramer çalışmalarında tam olarak terim birliğine varılmadığı için bu tarz adlandırmaların konuyu daha da zorlaştıracığı düşüncesiyle çalışmada genel kabul gören *yalın, belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma, yön gösterme, araç, eşitlik* ve *ilgi* terimleri kullanılmıştır.

Sentaktik işlevde durum ekli ad, bitmiş eyleme bağlanarak temel önermenin öznesi, nesnesi, tümleci olur veya eylemsiye bağlanarak yan önermenin öznesi, nesnesi, tümleci olur (Üstünova 2012: 61). Görevleri sözdizimsel olan bu ekler, tümce içi ilişkileri düzenler (Demircan 2005: 101).

Çalışmamızdaki yazıtlardan örnekler Aydın 2017a'dan alınmıştır.

1.1. Yalın Durumu

Yalın durumu, ek almayan adın özne durumudur. Adın herhangi bir sonek almamış, yalın olduğu durumudur (Aksan 2009: 91). Kimi kaynaklarda belirtisiz ad tamlamalarında tamlayanın, sözde öznenin ve belirtisiz nesnenin, sıfatların, zarfların yalın durumda olduğu ileri sürülse de bu görüşlere katılmak mümkün değildir (Üstünova 2012: 168). Yanlış anlaşılmayla “yalın” terimi, ek almayan gramer yapılarını da içine almıştır. Sentaktik yapıda yalın durum sadece özne işlevi görmektedir:

ol amtı añıg yok “Onlar şimdi kötü (durumda) değiller.” (KT G3)

bilig bilmez kişi ol sawıg alıp yagru barıp üküş kişi öltüg “Bilgisiz (cahil) kişi(ler) o sözü (dikkate) alıp yakına varıp çok (sayıda) kişi öldünüz.” (KT G7)

türük bodun tokurkak sen “Türk halkı sen toksun.” (KT G8)

men beñgü taş tikdim “Ben ebedi taş diktim.” (KT G11)

tawgaç kaganıñ içreki bedizçig ı-d>tı “Çin kağanı, has süsleme ustasını gönderdi.” (KT G12)

tört buluj kop yagı ermiş “Dört taraf hep düşmanmış.” (KT D2)

begleri yeme bodunı yeme tüz ermiş “Beyleri de halkı da doğru imiş.” (KT D3)

buyruki yeme biligsiz <ermiş> erinç yawlak ermiş erinç “Komutanları da bilgisizmiş elbette, kötüymüş elbette.” (KT D5)

kañun kagan yéti yégirmi erin taşıkmiş “Babam kağan on yedi adamıyla isyan etmiş.” (KT D11 = BK D10)

balıkdaki taşıkmiş tagdaki énmış “Kenttekiler dağa çıkmış (isyan etmiş), dağdakiler inmiş.” (KT D12)

eçüm apam törösinçe yaratmış boşgurmış “Atalarım, dedelerim yasalarına göre (uygun olarak) yeniden örgütlemiş, eğitmiş (öğretmiş).” (KT D13 = BK D12)

berye tawgaç bodun yağı ermiş “Güneyde Çin halkı düşmanmış.” (KT D14 = BK D12)

töröde üze éçim kagan olortı “Yasalar gereğince amcam kağan tahta oturdu.” (KT D16 = BK D14)

buyruki beğleri yeme ölti “Komutanları, beyleri de öldü.” (KT D19)

özi yañıltı kaganı ölti bodunı küñ kul boltı “Kendisi yanıldı, kağanları öldü, halkı cariyeye (ve) köle oldu.” (KT D20)

kanıñ suwça yügürti süñüküñ tagça yatdı “Kanlarımız su gibi aktı, kemikleriniz dağ gibi yığıldı.” (KT D24)

bunça törög kazganıp inim köl tégin özi ança kergek boltı “Bunca yasaları kazanıp kardeşim Köl Tégin öldü.” (KT D30)

yaşıña éçim kagan elin törösin ança kazgantı “Amcam kağan yurdunu, yasalarını öylece elde etti.” (KT D31)

köl tégin yadağın oplayu tegdi “Köl Tégin yaya olarak ileri atıldı.” (KT D32)

ol at anta ölti “O at orada öldü.” (KT D33)

ulug éркиn azkıña erin tezıp bardı “Ulug Erkin azıcık adamıyla kaçıp gitti.” (KT D34)

kara türgeş bodun kop içikdi “Kara Türgeş halkı tamamen tabi oldu.” (KT D38)

az bodun anta yok boltı “Az halkı orada yok oldu.” (KT K3)

köl tégin azman akıg binip oplayu tegdi “Köl Tégin azman ak atına binip ileri atılıp saldırdı.” (KT K5)

oguz yağı ordog basdı “Düşman Oğuzlar karargâhı bastı.” (KT K8)

inim köl tégin kergek boltı “Kardeşim Köl Tégin öldü.” (KT K10)

udar señün kelti “General Udar geldi.” (KT K12)

kırkız kaganta tarduş inançu çor kelti “Kırgız kağanından Tarduş Inançu Çor geldi.” (KT K13)

eçüm apam bumın kagan istemi kagan olormış “Atalarım, dedelerim Bumın Kağan (ve) İstemi Kağan tahta oturmuş.” (BK D3)

tört buluj kop yağı ermiş “Dört taraf hep düşmanmış.” (BK D3)

özi ança kergek bolmış “Kendisi öylece ölmüş.” (BK D4)

inisi kagan bolmış eri]nç “Oğulları kağan olmuş elbette.” (BK D5)

türük kara kamağ bodun ança témiş “Türk (avam) halkı şöyle demiş.” (BK D8)

- taw[gaç o]j totok béş tümen sü kelti* “Çinli askeri vali Ong, elli bin askerle geldi.” (BK D25)
- üç oguz süsi basa kelti* “Üç Oğuz ordusu baskın yaptı.” (BK D32)
- türük bodun ölteçi erti yok boltaçi erti* “Türk halkı ölecekti, yok olacaktı.” (BK D33)
- türk bodun tawgaçka körür erti* “Türk halkı Çin’e tabi idi.” (T1 B1)
- taşda kalmışı kuwranıp yéti yüz boltı* “Yazıda yabanda kalanlar toplanıp yedi yüz (kişi) oldular.” (T1 B4)
- bodun bogzı tok erti* “Halkın karnı toktu.” (T1 G1)
- oguzduntun küreg kelti* “Oğuzlardan kaçak geldi.” (T1 G1)
- kaganı alp ermiş ayguçısı bilge ermiş* “Kağanı kahramanmış, danışmanı bilgeymiş.” (T1 G3)
- oguz kopın kelti* “Oğuzların tamamı (üzerimize) geldi.” (T1 G9)
- béryeki bodun kurıyaki yıryaki öjreki bodun kelti* “Güneydeki halklar, batıdaki, kuzeydeki, doğudaki halklar geldiler.” (T1 G10)
- küçlüg kagan yağıımız boltı* Küçlüg Kağan düşmanımız oldu. (T1 D3)
- türgeş kagan ança témiş* “Türgeş kağanı şöyle demiş.” (T1 D4)
- kögmen yolu bir ermiş* “Kögmen’in yolu bir tane imiş.” (T1 D6)
- kaganı alp ermiş ayguçısı bilge ermiş* “Kağanı kahramanmış, danışmanı bilgeymiş.” (T1 K5)
- tawgaç süsi bar ermiş* “Çin ordusu (oraya) varmış.” (T1 K6)
- teñri umay ıdok yér suw basa bérti erinç* “Kutsal Umay (ve) kutsal yer su (ruhları) yardım etti, elbette.” (T2 B3)
- sogdak bodun kop kelti yükünti* “Soğd halkı tamamen geldi (ve) itaat etti.” (T2 G2)
- türük bilge kagan türük sir bodunug oguz bodunug igidü olurur* “Türk Bilge Kağan Türk Sir halkını, Oğuz halkını besleyerek tahtta oturur.” (T2 K4)

1.2. Belirtme Durumu

İyelik eksiz gövdelerde $\{+(X)g\}$, iyelik ekli gövdelerde $\{+(I)n\}$ biçimindedir. Çok seyrek olarak da $\{+n\}$ eki kullanılır (Tekin 2016: 102). Ayrıca $\{+i\}$ kullanımı da vardır. Kökleri /n/ ile biten zamirlere, yükleme halinde sadece $\{+i\}$ ilave edilir (Grønbech 2011: 124). Kelime gruplarında ve cümlelerde fiilin doğrudan doğruya tesir ettiği isimler akuzatif halinde bulunur (Ergin 2009: 231). Belirtme durumu için, “yükleme” ve “akuzatif” terimleri de kullanılmıştır. Belirtme durumu sentaktik yapıda belirtili nesne işlevi görür. Yükleme halinin kullanılışı, daima kelimelerin yeriyile ilgili bağlam içinde incelenmelidir (Grønbech 2011: 128).

Türkçede nasıl özne için varsayılan durum eki yalın durum ise fiilin nesnesi için de belirtme durumu varsayılan (default) durum ekidir. Fiile bağlı unsurların durum ekleriyle işaretlenmesi genellikle gramatikal veya sentaktik durum (syntactic case) olarak bilinir (Erdem 2015:170).

1.2.1. {+(X)g}

İyelik eksiz gövdelere gelen belirtme ekidir.

1.2.1.1. Belirtili Nesne İşlevi

süçig sawın yımşak aqın arıp irak bodunug ança yağutır ermiş “Tatlı sözle, yumuşak ipeklerle kandırıp uzaktaki halkları öylece (kendine) yaklaştırmış.” (KT G5)

edgü bilge kişig edgü alp kişig yoritmaz ermiş “İyi akıl sahibi kişileri, iyi kahraman kişileri iletmezmiş.” (KT G6)

bilig bilmez kişi ol sawıg alıp yağru barıp üküş kişi öltüg “Bilgisiz kişiler o sözü dikkate alıp yakına varıp çok sayıda kişi öldünüz.” (KT G7)

yok çıgañ bodunug kop kuwratdım “Yoksul halkı tamamen derleyip topladım.” (KT G10)

çıgañ bodunug bay kıltım “Yoksul halkı zengin ettim.” (KT G10)

az bodunug üküş kıltım “Az halkı çoğalttım.” (KT G10)

tawgaç kağanıñ içreki bedizçig ı<d>tı “Çin kağanı, has süsleme ustasını gönderdi.” (KT G12)

tört bulıñdaki bodunug kop almış kop baz kılmuş “Dört taraftaki halkları hep ele geçirmiş, tabi etmiş.” (KT D2)

anı üçün élig ança tutmuş erinç “Onun için ülkeyi öylece sahiplenmişler elbette.” (KT D3)

elığ yıl işig küçüg bérmiş “Elli yıl işi gücü vermişler, hizmet etmişler.” (KT D8)

ne kağanka işig küçüg bérür men ter ermiş “Hangi kağana işi gücü veriyorum (hizmet ediyorum) dermiş.” (KT D9)

kağım éleriş kağanıg ögüm élbilge katunug teñri töpösinte tutup yügerü kötürmiş “Babam Elteriş Kağan’ı, annem Elbilge Hatun’u (ebedi) gök, tepelerinden (?) tutup (göğe) yükseltmiş.” (KT D11)

élsiremiş kağansıramış bodunug küñedmiş kuladmış bodunug türük törösın içgınımış bodunug eçüm apam törösınçe yaratmış boşgurmış “Yurtsuz bırakılmış, kağansız bırakılmış halkı, cariye (ve) köle olmuş halkı, Türk yasalarını kaybetmiş halkı atalarım, dedelerim yasalarına göre (uygun olarak) yeniden örgütlemiş, eğitmiş.” (KT D13)

tölis tarduş bodunug anta etmiş “Tölis (ve) Tarduş halklarını orada örgütlemiş.” (KT D13)

yawgug şadıg anta bérmiş “Yabgu (ve) şad (unvanlarını) orada vermiş.” (KT D14)

élligig élsiretmiş kaganlığıg kağansıratmış “Yurdu olanı yurtsuz bırakmış, kağanı olanı kağansız bırakmış.” (KT D15)

yagıg baz kılmış “Düşmanı tabi etmiş.” (KT D15)

törög kazganıp uça barmış “Yasaları kazanıp (sonsuzluğa) uçup gitmiş.” (KT D16)

baz kaganıg balbal tikmiş “Baz Kağan’ı balbal (olarak) dikmişler.” (KT D16)

türük bodunug yiçe etdi “Türk halkını yeniden düzenledi.” (KT D16)

élligig élsiretdimiz “Yurdu olanı yurtsuz bıraktık.” (KT D18)

kaganlığıg kağansıratdımız “Kağanı olanı kağansız bıraktık.” (KT D18)

ilgerü kadirkan yışıg aşa bodunug ança konturtumuz “Doğuda Kadirkan (ormanlı) Dağları’nı aşarak halkı öylece yerleştirdik.” (KT D21)

türük bodunug ança konturtumuz “Türk halkını öylece yerleştirdik.” (KT D21)

kırkız kaganıg balbal tikdim “Kırgız kağanını balbal diktim.” (KT D25)

kaşım kaganıg ögüm katunug kötürmiş teñri él bériğme teñri “Babam kağanı, annem hatunu yükselten (ebedi) gök, yurdu veren (ebedi) gök.” (KT D25)

ança kazganıp birki bodunug ot suw kılmadım “Öylece elde edip birleşik halkları ateş (ve) su gibi (birbirlerine) düşman etmedim.” (KT D27)

bodunug igideyin téyin “Halkı besleyeyim diye.” (KT D28)

ölteçi bodunug tirgürü igit<d>im “Ölmek üzere olan halkı diriltip besledim.” (KT D29)

yalañ bodunug tonlug <kıltım> çıgañ bodunug bay kıltım az bodunug üküş kıltım “Sırtı açıkta olan halkı giydirdim, yoksul halkı zengin ettim, az halkı çoğalttım.” (KT D29)

bodunug kop baz kıltım “Halkı tamamen tabi kıldım.” (KT D30)

işig küçüg bérür “İşlerini, güçlerini verirler.” (KT D30)

bunça törög kazganıp inim köl tégin özi ança kergek boltı “Bunca yasaları kazanıp kardeşim Köl Tégin öldü.” (KT D30)

eñ ilki tadıkıy çoruñ boz [atıg binip tegdi “İlk önce Tadık Çor’un boz atına binerek saldırdı.” (KT D32)

ékinti işwara yamtar boz atıg binip tegdi “İkinci olarak İşwara Yamtar’m boz atına binerek saldırdı.” (KT D33)

kırkız bodunug uda basdımız “Kırgız halkını uykuda (iken) baskına uğrattık.” (KT D35)

bir erig okın urtı “Bir askeri okuyla vurdu.” (KT D36)

éki erig udşuru sançdı “İki askeri takip edip mızrakladı.” (KT D36)

bayırkunıñ ak adgırıg udlıkın sıyu urtı “Bayırku’nun ak aygırını uyluğundan vurup kırdılar.” (KT D36)

- toga ertiş ügüzüg keçe yorıdımız* “İrtiş Irmağı’nı geçerek ilerledik.” (KT D37)
- türgéş bodunug uda basdımız* “Türgeş halkını uykuda (iken) baskına uğrattık.” (KT D37)
- türgéş kagan buyruki az totokug eligin tutdı* “Türgeş kağanının komutanlarını (ve) Azların askeri valisini eliyle yakaladı.” (KT D38)
- yénçü ügüzüg keçe temir kapıgka teği süledimiz* “İnci (Sirderya) Irmağı’nı geçip Demir Kapı’ya kadar sefer ettik.” (KT D39)
- köl téginig az erin értürü ı<d>tımız* “Köl Tégin’i az (sayıda) askerle gönderdik.” (KT D40)
- kara türgéş bodunug anta ölürmüş almış* “Kara Türgeş halkını orada öldürmüş, ele geçirmiş.” (KT D40)
- éki erig udşuru sançdı* “İki askeri kovalayarak mızrakladı.” (KT K2)
- karlokug ölürtümüz altımız* “Karlukları yok ettik, ele geçirdik.” (KT K2)
- az éltewerig tutdı* “Azların elteverini yakaladı.” (KT K3)
- altı erig sançdı* “Altı askeri mızrakladı.” (KT K5)
- oplayu tegip bir erig sançdı* “İleri atılıp saldırıp bir askeri mızrakladı.” (KT K5)
- tokuz erig egire tokıdı* “Dokuz askeri, etrafını sararak mahvetti.” (KT K6)
- toıra bir uğuş alpıgu on erig toıa tégin yogınta egirip ölürtümüz* “Tongralardan bir grup kahraman (ile) on askeri Tonga Tégin’in cenaze töreninde çevirip öldürdük.” (KT K7)
- éki erig sançdı* “İki askeri mızrakladı.” (KT K8)
- oguz yagı ordog basdı* “Düşman Oğuzlar karargâhı bastı.” (KT K8)
- ordog bémedi* “Karargâhı vermedi.” (KT K9)
- bilmez kişi ol sawıg alıp yagru barıp üküş kişi öltüg* “Bilmez (cahil) kişi o sözü alıp yakınlaştığında çok sayıda kişi öldünüz.” (BK K6)
- kagan olorup yok çıgañ bodunug kop kuwrat<d>ım* “Tahta otorup yoksul halkı tamamen derleyip toparladım.” (BK K7)
- çıgañ bodunug bay kıltım* “Yoksul halkı zengin ettim.” (BK K7)
- az bodunug üküş kıltım* “Az halkı çoğalttım.” (BK K7)
- türük bodunug terip él tutsıkıyın bunta urtum* “Türk halkını bir araya getirip ülke kuracağını buraya kazıdım (yazdım).” (BK K8)
- bunça ağır törög tört bulııdaki yarat<d>ım bitidim* “Bunca önemli yasayı, dört taraftaki (halkı) düzene soktum, (bunları) yazdım.” (BK D2)
- sü sülepen tört bulııdaki bodunug baz kil[mış]* “Ordu sevk ederek dört taraftaki halkları tabi etmiş.” (BK D3)
- [anı] için elig ança tutmuş erinç “Onun için ülkeyi öylece sahiplenmişler elbette.” (BK D4)

- işig küçüg bérmiş* “İşi gücü vermişler (hizmet etmişler).” (BK D8)
- ne kağanka işig küçüg bérür men tér ermiş* “Hangi kağana hizmet ediyorum? dermiş.” (BK D9)
- bunça işig küçüg bértök<g>erü sakınmatı* “Bunca hizmet ettiğini düşünmeden” (BK D9)
- kaşım éltériş kağanıg ögüm élbilge katunug teşri töpösinte tutup yügerü kötürti* “Babam Elteriş Kağan’ı annem Elbilge Hatun’u (ebedi) gök, tepelerinden tutup (göğe) yükseltmiş.” (BK D10)
- tölis tarduş bodunug anta étmiş* “Tölis (ve) Tarduş halklarını orada örgütlemiş.” (BK D12)
- yawguş şadıg anta bérmiş* “Yabgu (ve) şad (unvanlarını) orada vermiş.” (BK D12)
- kağanlıgıg kağansıratmış* “Kağanı olanı kağansız bırakmış.” (BK D13)
- yağıg baz kılmış* “Düşmanı tabi kılmış.” (BK D13)
- kaşım [kağanka] başlayu baz kağanıg balbal tik[mış* “Babam kağana ilk önce BazKağan’ı balbal (olarak) dikmişler.” (BK D13)
- olorupan türük bodunug yiçe étđi yiçe igit<d>i* “Tahta çıktığında Türk halkını yeniden örgütledi, yeniden besledi.” (BK D14)
- çığañıg bay kıldı* “Yoksulu zengin etti.” (BK D14)
- azıg üküş kıldı* “Az (halkı) çoğalttı.” (BK D14)
- kağanlıgıg kağansıratdımız* “Kağanı olanı kağansız bıraktık.” (BK D15)
- kağan atıg bunta biz bértimiz* “Kağan unvanını burada biz verdik.” (BK D17)
- sişilim kunçuyug bértimiz* “Kız kardeşim prensesi (eş olarak) verdik.” (BK D17)
- türük bodunug ança konturtumuz ança étđimiz* “Türk halkını öylece yerleştirdik, öylece düzenledik.” (BK D18)
- birki bodunug ot suw kılmadım* “Birleşik halkları ateş (ve) su gibi (birbirine) düşman etmedim.” (BK D22)
- yalaş bodunug tonlug kıltım* “Sırtı açıkta olan halkı giydirdim.” (BK D23)
- çığañ bodunug bay kıltım* “Yoksul halkı zengin ettim.” (BK D23)
- az bodunug üküş kıltım* “Az halkı çoğalttım.” (BK D24)
- taşut bodunug buzdum* “Tangut halkını bozguna uğrattım.” (BK D24)
- bodunug anta buzdum* “Halkını orada bozguna uğrattım.” (BK D25)
- kırkız bodunug uda basdım* “Kırgız halkını uykuda (iken) baskına uğrattım.” (BK D27)
- türgeş bodunug] uda basdım* “Türgeş halkını uykuda (iken) baskına uğrattım.” (BK D27)
- karlok badunug ölürtüm* “Karluk halkını yok ettim.” (BK D29)
- tuğla ügüzüg yüzüti keçip* “Tula Irmağı’nı yüzdürerek geçip” (BK D30)

anta tojra yilpagutı bir uguşug toja tégin yog[inta] egire tokıdım “Orada Tongralardan bir kahraman grubunu Tonga Tégin’in cenaze töreninde yok ettim.” (BK D31)

sıjar süsi ewig barkıg yulıgalı bardı “Ordunun yarısı evi barkı yağmalamaya gelmişti.” (BK D32)

ol yılıkıg alıp ıgıt<d>im “O hayvan sürülerini alıp besledim.” (BK D38)

bodunug anta buzdım “Halkını orada dağıttım.” (BK D39)

tudun yamtarıg ı<d>tım bardı “Tudun Yamtar’ı gönderdim, gitti.” (BK D40)

kök öñüg yoguru sü yorıp tünli künli yéti ödüşke suwsuz keçdim “Kök Öng (Ongi) Irmağı’nı (bata çıka) aşıp orduyu yürütüp geceli gündüzlü yedi gün boyunca susuz olarak geçtim.” (BK G-D)

bir tümen artukı yéti biş süg ilki kün ölürtüm “On yedi bin kişilik ordusunu ilk gün yok ettim.” (BK G1)

üç tümen süg [ölür]tüm “Otuz bin askerini öldürdüm.” (BK G8)

kug seşünüg balbal tike bértim “General Ku’yu balbal (olarak) dikiverdim.” (BK G9)

yog yıparıg kelürüp tike bérti “Cenaze tütsüleri getirip dikiverdiler.” (BK G11)

yéti yüz kişig uduzugma ulugı şad erti “Yedi yüz kişiyi sevk edenlerin lideri şad (unvanlı) idi.” (T1 B4-5)

bérye tawgaçıg öñre kitañıg yırya oguzug üküş ök ölürti “Güneyde Çinlileri, doğuda Kitanlıları, kuzeyde Oğuzları çokça mahvetti.” (T1 B7)

çugay kuzın kara kumug olorur ertimiz “Çugay Kuzı ile Kara Kum’u yurt tutmuştuk.” (T1 B7)

kitañgaru tojra eşimig idmiş “Kitanlılara Tongra Eşim’i göndermişler.” (T1 G2)

tawgaçgaru kunı seşünüg idmiş “Çin’e General Ku’yu göndermişler.” (T1 G2)

ol éki kişı bar erser sini tawgaçıg ölüртеçi ter men “O ikisi var olduğu sürece seni, (yani) Çinlileri öldürecektir, derim.” (T1 G3)

bini oguzug ölüртеçik tér men “Beni (yani) Oğuzları öldürecektir, derim.” (T1 G3-4)

ol sawıg eşidip tün udısıkım kelmedi “O sözleri işitince gece uyuyasım gelmedi” (T1 G5)

kök öñüg yoguru ötüken yışgaru uduztım “Kök Öng (Ongi) Irmağı’nı (bata çıka) aşıp (orduyu) Ötüken (ormanlı) Dağları’na doğru sevk ettim.” (T1 G8)

atıg ıka bayur ertimiz “Atları ağaçlara bağlıyorduk.” (T1 K3)

kırkızig uka basdıız “Kırgızları uykuda (iken) baskına uğrattık.” (T1 K3)

kögmen yışig ewirü keltimiz “Kögmen (ormanlı) Dağları’nı dolanarak geldik.” (T1 K4)

bu süg élet tédi “Bu orduyu sevk et, dedi.” (T1 K8)

kıynıg köñlüñçe ay “Cezaları da uygun gördüğün şekilde ver.” (T1 K8)

ol sawıg eşidip kagangaru ol sawıg ı<d>tım “O sözleri işitip kağana, bu bilgiyi ilettim.” (T1 K9)

ol sawıg eşidip sü yorıtdım “O sözü işitip ordu sevk ettim.” (T1 K11)

ertiş ügüzüg keçigsizin keçdimiz “İrtiş Irmağı'nın geçilemeyecek yerlerini geçtik.” (T1 K11)

altun yışıg yolsızın aşdım<ız> “Altay (ormanlı) Dağları'nın yolu olmayan yerlerini aştık.” (T1 K11)

tılıg kelürti “Casusu getirdiler.” (T2 B1)

ertiş ügüzüg keçe keltimiz “İrtiş Irmağı'nı geçerek geldik.” (T2 B2-3)

işig küçüg bértim “İşi gücü verdim (hizmet ettim).” (T2 D2)

ök uzun yelmeg yeme ı<d>tım ok “Uzaklara öncü birlikleri de gönderdim.” (T2 D2)

arkuy karagug ulgardım “Karakol (gözetleme) kuleleri diktirdim.” (T2 D3)

ok yanıgma yağıg kelürür ertim “Geri dönen düşmanları getirttim.” (T2 D3)

bo türük bodun ara yaraklıg yağıg yeltürmedim “Bu Türk halkı arasına silahlı düşmanı sokmadım.” (T2 D4)

tügünlüg atıg yügürtmedim “(Kuyruğu) düğümlü atları koşturtmadım.” (T2 D4)

türük sir bodunug oguz bodunug igidü olurur “Türk Sir halkını, Oğuz halkını besleyerek tahtta oturur.” (T2 K4)

1.2.1.2. Dolaylı Tümleç İşlevi

başlıgıg yüküntürmiş tizligig sökürmüş “Mağrurlara baş eğdirmiş, asilere diz çöktürmüş.” (KT D2)

tizligig sökürmüş başlıgıg yüküntürmiş “Asilere diz çöktürmüş, mağrurlara baş eğdirmiş.” (KT D15)

tizligig sökürtümüz başlıgıg yüküntürtümüz “Asilere diz çöktürdük, mağrurlara baş eğdirdik.” (KT D18)

başlıgıg yüküntürmiş tizligig sökürmüş “Mağrurlara baş eğdirmiş, asilere diz çöktürmüş.” (BK D3)

başlıgıg yüküntürtümüz “Mağrurlara baş eğdirdik.” (BK D16)

1.2.2. {+(I)n}

İyelik ekli gövdelere gelen belirtme ekidir. Üçüncü kişi iyelik ekinin yapısını bir grup dilci {+(s)I}, başka bir grup {+(s)I(n)} olarak göstermektedir. {+(s)I(n)} yapısını kabul edenler belirtme halini eksiz kabul etmektedirler. {+(s)I(n)} yapısını kabul eden BAŞDAŞ, yapının bazen iyelik kavramını taşımadan sadece belirtme

görevi üstlendiğini belirtmiştir (2009: 640). KERİMOĞLU ise, {+(I)n} ekinin hem iye-lik hem de belirtme işlevleriyle iki görevli kullanımına dikkat çekmiştir (2007: 329). Çalışmamızda işlevinden dolayı belirtme eki olarak gösterilmiştir.

1.2.2.1. Belirtili Nesne İşlevi

sawımın tüketi eşidgil “Sözlerimi sonuna kadar işit.” (KT G1)

bo sawımın edgüti eşid katıgdı tıyła “Bu sözlerimi iyice işit (ve) sıkıca dinleyin.” (KT G2)

igidmiş kağanıyın sawın almatın yér sayu bardıg “(Seni) beslemiş kağanının sözlerini (dikkate) almadan her yere gittin.” (KT G9)

él tutsıkıyın bunta urtum “Ülke kuracağınızı buraya kazıdım (yazdım).” (KT G10)

yañılıp ölsikiyın bunta urtum “Yanılıp öleceğinizi de buraya kazıdım (yazdım).” (KT G10-11)

meniñ sawımın sımadı “Benim sözümü kırmadı.” (KT G11)

için taşın adınçig bediz urturtum “İçini, dışını muhteşem (şekilde) süslettim.” (KT G12)

könjülteki sawımın urturtum “Gönlümdeki sözlerimi nakşettim.” (KT G12)

türük bodunıñ élin törösın tuta bérmiş éti bérmiş “Türk halkının ülkesini (ve) yasalarını tutu- vermiş, düzenleyivermişler.” (KT D1)

éllödök élin içginu idmiş “Yurt tuttuğun toprakları elinden almış.” (KT D6)

kağanladok kağanın yitürü idmiş “Kağan yaptığı kağanını kaybetmiş.” (KT D7)

türük begler türük atın ı<d>tı “Türk beyleri Türk unvanlarını bıraktı.” (KT D7)

tawgaç kağanka élin törösın alı bérmiş “Çin kağanına ülkesini, yasalarını alıvermişler.” (KT D8)

türük bodun éliyin töröyün kim artatı “Türk halkı! Yurdunu (ve) yasalarını kim bozabilirdi?” (KT D22)

altı yégirmi yaşınja éçim kağan elin törösın ança kazgantı “On altı yaşında, amcam kağan yur- dunu, yasalarını öylece elde etti.” (KT D31)

oñ totok yurçın yaraklıg eligin tutdı “Oñ Totok’un kaynını, silahlı (olduğu halde) eliyle yaka- ladı.” (KT D32)

kırkız kağanın ölürtümüz élin altımız “Kırkız kağanını öldürdük. Yurdunu aldık.” (KT D36)

ékisin özi altızdı “İkisini kendi ele geçirdi.” (KT D38)

türgeş kağan buyrukı az totokug eligin tutdı “Türgeş kağanının komutanlarını (ve) Azların as- kerî valisini eliyle yakaladı.” (KT D38)

kağanın anta ölürtümüz élin altımız “Kağanını orada öldürdük. Yurdunu aldık.” (KT D38)

alp salçı ak atın binip tegmiş “Alp Salçı’nın ak atına binip saldırmış.” (KT D40)

erin kop ölürmüş “Askerlerini tamamen öldürmüş.” (KT K1)

- alp salçı akın binip oplayu tegdi* “Alp Salçı'nin ak atına binip ileri atılıp saldırdı.” (KT K2)
- süsin sançdımız élin altımız* “Ordusunu mızrakladık. Yurtlarını ele geçirdik.” (KT K6)
- az yağızın binip tegdi* “Az yağız (atına) binip saldırdı.” (KT K8)
- ögsüz akın binip tokuz eren sançdı* “Öksüz ak atına binip dokuz askeri mızrakladı.” (KT K9)
- barkın bedizin bitig taşın béçin yılka yétinç ay yéti otuzka kop alkdımız* “Anıt mezarını, süslemelerini, yazıt taşını, maymun yılının yedinci ayının yirmi yedisinde tamamen bitirdik.” (KT K-D)
- köl téginin altunun kümüşin ağısın barımın tör[t bıy yıl]kısın ayıgma toygut* “Köl Tégin'in altını, gümüşünü, ipeklilerini, varlığını, dört bin (baş) hayvan sürüsünü söyleyen (anlatan) Toygut” (KT G-B)
- sawımın tüketi éşid* “Sözlerimi sonuna kadar dinle.” (BK K1)
- bo sawımın edgüti éşid katıgdı tıjla* “Bu sözlerimi iyice işit (ve) sıkıca dinleyin.” (BK K1)
- kızın ertinü ulug törön ogluma alı bértim* “Kızını pek büyük törenle oğluma alıverdim.” (BK K10)
- sarıg altu]nın ürüy kümüşün kırkağlıg kotayın kinlig işgitsin özlük atın adgırın kara k[işin] kök teyejin türüküme bodunuma kazganu bértim eti bértim* “Sarı altını, beyaz gümüşü, kenarlı ipeklileri, misk kokulu ipeklileri, has atları, aygırları, kara samurları boz dağ sıçanı (derilerini) Türklere (tabi) halkım için kazandım, elde ettim.” (BK K11)
- sawımın sımadı* “Benim sözümü kırmadı.” (BK K14)
- için taşın adınçig bediz u[rturtu]m* “İçini, dışını muhteşem şekilde süslettim.” (BK K14)
- olorupan türük bodunıj élin törösün tuta bérmış eti bérmış* “Tahta oturup Türk halkının ülkesini (ve) yasalarını tutuvermiş, düzenleyivermiş.” (BK D3)
- éllödök élin içginu idmiş* “Yurt tuttuğun toprakları elinden almış.” (BK D7)
- kağanladok kağanın yitürü idmiş* “Kağan yaptığı kağanını kaybetmiş.” (BK D7)
- türük begler türük atın ı<d>tı* “Türk beyleri Türk unvanlarını bıraktı.” (BK D7)
- tawgaç kağanka élin tör-ö>sin alı bérmış* “Çin kağanı için ülkesini, yasalarını alıvermişler.” (BK D8)
- inisi éçisin bilmez erti* “Kardeş, ağabeyini bilmezdi.” (BK D18)
- oğlu kağın bilmez erti* “Çocuklar babasını bilmezdi.” (BK D18)
- türük bodun élijin törögin kim artatı udaçı erti* “Türk halkı! Yurduunu (ve) yasalarını kim boza bilirdi?” (BK D19)
- özümün ol teğri kağan olortdı* “Beni, o (ebedi) gök tahta oturttu.” (BK D21)
- oğlın yu[tuz]ın yilkısın barımın anta altım* “Çocuklarımı, karılarını, hayvan sürülerini, varlıklarını orada ele geçirdim.” (BK D24)

- süsin anta ölürtüm* “Ordusunu orada yok ettim.” (BK D26)
- süsin sançdım* “Ordusunu mızrakladım.” (BK D26)
- élin anta altım* “Ülkesini orada ele geçirdim.” (BK D27)
- kağanın ölürtüm* “Kağanını öldürdüm.” (BK D27)
- élin anta altım* “Ülkesini orada ele geçirdim.” (BK D28)
- süsin sançdım* “Ordusunu mızrakladım.” (BK D30)
- oza yaña keligme süsin ağıt<d>ım* “Kurtularak dağılıp gelen ordusunu püskürttüm.” (BK D31)
- süsin anta sançdım yawrıtdım* “Ordusunu orada mızrakladım, (ordusunu) zayıf düşürdüm.” (BK D31)
- ewin barkın buzdum* “Evinibarkını yıktım.” (BK D34)
- süsin buzdum élin anta altım* “Ordusunu dağıttım, ülkesini orada ele geçirdim.” (BK D34)
- tokuz oguz bodun yérin suwın ıdıp tawgaçgaru bardı* “Dokuz Oğuz halkı topraklarını bırakıp Çin’e gitti.” (BK D35)
- süsin sançdım* “Askerlerini mızrakladım.” (BK D 37)
- karagan kısılta ewin barkın anta buzdum* “Evinibarkını orada yıktım.” (BK D37)
- oglın yutuzın anta altım* “Çocuklarını, karılarını orada ele geçirdim.” (BK D38)
- yutuzın yok kılıtım* “Karılarını yok ettim.” (BK G4)
- alp erin ölürip balbal kılı bértim* “Kahraman askerini öldürüp balbal (olarak) dikiverdim.” (BK G7)
- bunça bodun saçın kulkakın bıçdı* “Bunca halk saçını, kulağını kesti.” (BK G12)
- edgü özlük atın kara kişin kök teyejin sansız kelürüp kop ko<d>tı* “İyi has atlarını, kara samurları (ve) boz dağ sıçanı (derilerini) sayısızca getirip bıraktılar.” (BK G12)
- kanın kodup tawgaçka yana içikdi* “Hanını bırakıp Çin’e yeniden tabi oldu.” (T1 B2)
- kanıñın kodup içikdiñ* “Hanını bırakıp tabi oldun.” (T1 B3)
- çugay kuzın kara kumug olurur ertimiz* “Çugay Kuzı ile Kara Kum’u yurt tutmuştuk.” (T1 B 7)
- ötüntök ötünçümün éşidü bérti* “Arz ettiklerini iştiverdi (dikkate aldı).” (T1 G8)
- bo yolun yorisar yaramaçı tédim* “Bu yolu kullanmak işe yaramayacak, dedim.” (T1 D6)
- ol yolun yorisar unç tédim* “O yolu kullansak mümkün olabilir, dedim.” (T1 D7)
- kanın ölürtümüz* “Hanlarını öldürdük.” (T1 K4)
- yawgusın şadın anta ölürti* “Yabgusunu, şadını orada öldürdük.” (T2 B6-7)
- ol ok tün bodunun sayu ı<d>tımız* “O gece halkını tamamen (geri) gönderdik.” (T2 B7)

keligme beglerin bodunun etip yığıp “Gelen beyleri (ve) halkı düzene sokup bir araya topladım.” (T2 B8)

on ok süsin sületdim “On Ok askerini (onlara karşı) sefer ettirdim.” (T2 B8)

1.2.3. {+nI}

1.2.3.1. Belirtili Nesne İşlevi

türük begler bodun bunu eşidiş “Türk beyleri (ve) halkı bunu dinleyin.” (KT G10)

on ok oğlıya tatıya tegi bunu körü biliş “On Ok oğullarına, yabancılarına kadar bunu görüp bilin.” (KT G12)

türük begler bodun bunu eşidiş “Türk beyleri (ve) halkı bunu dinleyin.” (BK K8)

bunu körü biliş “Bunu görüp anlayın.” (BK K15)

yorımasar bizni “Ordu sevk etmezsek bizi” (T1 K5)

bizni ölüртеçi kök témiş “Bizi öldürecektir, demiş.” (T1 K6)

anı yogatayın tédi “Onun cenaze törenini yaptırayım, dedi.” (T1 K7)

tawgaçgaru kunı seşünüğ ıdmiş “Çin’e General Ku’yu Göndermişler.” (T1 G2)

anı ert<d>imiz “Onları geçtik.” (T2 B9)

1.3. Yönelme Durumu

Orhun yazıtlarında yönelme eki olarak genellikle {+kA} eki, birinci ve ikinci tekil kişi iyelik ekleri almış sözcüklerde {+A} eki, üçüncü kişi iyelik eki almış sözcüklerde {+nA} eki kullanılır (Tekin 2016: 104). Yönelme halinde bulunan bir isim veya isim gibi işlem gören bir kelime grubu fiili yer bakımından tamamlar, hareketin yöneldiği yeri bildirir (Eraslan 2000:72).

Yönelme durumunun sentaktik yapıda yaklaşma, verme-bulunma, hedef, zaman, ilgi, tarz anlamları vardır.

1.3.1. {+kA}

İyelik eksiz sözcüklerde kullanılan yönelme ekidir.

1.3.1.1. Dolaylı Tümleç İşlevi

taloyka kiçig tegmedim “(Büyük) Okyanusa ulaşmama az kaldı.” (KT G3)

töpötke kiçig tegmedim “Tibet’e ulaşmama az kaldı.” (KT G3)

nej sawım <bar> erser beŋgü taška urtum “Ne kadar sözüm varsa ebedi taşa kazıdım (yazdım).” (KT G11)

tawgaç bodunka beglik urı oğlın kul boltı “Çin halkına, beyliğe layık oğulları köle oldu.” (KT D7)

tawgaçgı begler tawgaç atın tutupan tawgaç kağanka körmiş “Çinlileri benimsemiş beyler Çin unvanlarını alarak Çin kağanına tabi olmuşlar.” (KT D7-8)

ilgerü kün tuğsıkda bök<k>üli kağanka teği süleyü bérmiş “Doğuda gün doğusundaki Bökküli (Kore) kağanına kadar sefer edivermiş.” (KT D8)

kurıgaru temir kapıgka teği süleyü bérmiş “Batıda Demir Kapı’ya kadar sefer edivermiş.” (KT D8)

tawgaç kağanka élin törösın alı bérmiş “Çin kağanına ülkesini, yasalarını alivermişler.” (KT D8)

kimke élig kazganur men “Kime ülke kazanıyorum?” (KT D9)

ne kağanka işig küçüg bérür men “Hangi kağana işi gücü veriyorum?” (KT D9)

tawgaç kağanka yağı bolmış “Çin kağanına düşman olmuş.” (KT D9)

kañın kağanka başlayı baz kağanıg balbal tikmiş “Babam kağana ilk önce Baz Kağan’ı balbal (olarak) dikmişler.” (KT D16)

nej yılsıg bodunka olormadı “Refah içerisindeki bir halka kağan olmadım.” (KT D26)

yaraklıgdı kağanka ançoladı “Silahlı (olduğu halde) kağana sundu.” (KT D32)

yénçü ügüzüg keçe temir kapıgka teği süledimiz “İnci (Sirderya) Irmağı’nı geçip Demir Kapı’ya kadar sefer ettik.” (KT D39)

balıka basıkdı “Çamura (bataklık?) gömdü.” (KT K8)

yégirmi kün olorup bo taška bo tamka kop yol<l>uğ tégin bitidim “Yirmi gün oturup bu taşa, bu duvara tamamen (ben) Yolluğ Tégin yazdım.” (KT G-D)

töpötke kiçig tegmedim “Tibet’e ulaşmama az kaldı.” (BK K3)

beŋgü taška urtum “Ebedi taşa kazıdım (yazdım).” (BK K8)

tawgaç bodunka beglik urı oğlın kul kıldı “Beyliğe layık oğullarını Çin halkına köle yaptı.” (BK D7)

tawgaç kağanka körmiş “Çin kağanına tabi olmuşlar.” (BK D7)

ne kağanka işig küçüg bérür men tér ermiş “Hangi kağana hizmet ediyorum? dermiş.” BK D9)

ança tép tawgaç kağanka yağı bolmış “Böyle deyip Çin kağanına düşman olmuş.” (BK D9)

tört yégirmi yaşımka tarduș bodun üze şad olortum “On dört yaşımda Tarduş halkına şad (olarak) atandım.” (BK D15)

yışka agdı “(Ormanlı) dağlarına tırmandı.” (BK D37)

otuz artuki tört yaşıma oguz tezip tawgaçka kirti “Otuz dört yaşında Oğuzlar kaçıp Çin’e sığındı.” (BK D38)

tatawi bodun tawgaç kaganka körti “Tatavi halkı Çin kağanına bağlıydı.” (BK D39)

tö[ŋker] tagka ku seŋün başadu tört tümen sü kelti “Töngker Dağı’na General Ku komutasındaki kırk bin asker geldi.” (BK G7-8)

kaŋım kaganka ertinju ertinju timag? “Babam kağana pek çokpek çok saygı (?) gösterdiler.” (BK G14)

türk bodun tawgaçka körür erti “Türk halkı Çin’e tabi idi.” (T1 B1)

kanın kodup tawgaçka yana içikdi “Hanımı bırakıp Çin’e yeniden tabi oldu.” (T1 B2)

ügüzke tüşdi “Irmağa döküldüler.” (T1 G9)

türk kağanıg türk bodunug ötüken yérke ben özüm bilge toñukuk <kelürtüm> “Türk kağanını, Türk halkını Ötüken topraklarına bizzat ben, Bilge Toñukuk, getirdim.” (T1 G10)

şantuy balıka taloy ügüzke tegmiş yok ermiş “Şandong kentine, okyanusa (?) ulaşan olmamış.” (T1 D1)

şantuy balıka taloy ügüzke teğürtüm “Şandong kentine (ve) (Büyük) Okyanusa kadar ulaştırdım.” (T1 D2)

ilk kırkızka sülesejr yeg ermiş tédim “İlk önce Kırgızlara sefer etsek daha iyi olacak, dedim.” (T1 D6)

anı suwka b[ardımız] “Anı Irmağı’na vardık.” (T1 K3)

atıg ıka bayur ertimiz “Atları ağaçlara bağlıyorduk.” (T1 K3)

kaganka kırkız bodunı içikdi yükünti “Kırgız halkı kağana tabi oldu, boyun eğdi.” (T1 K4)

bulçuka taŋ üntürü teğdimiz “Bulçu’ya tanatarken ulaştık.” (T1 K11)

temir kapıgka tegi ertimiz “Demir Kapı’ya kadar ulaştık.” (T2 G1)

ténsi oğlı aytıgma tagka tegmiş idi yok ermiş “Tensi Oğlu denilen dağa ulaşan asla yokmuş.” (T2 G3)

éltériş kaganka türük böğü kaganka türük bilge kaganka “Elteriş Kağan’a, Türk Böğü Kağan’a, Türk Bilge Kağan’a” (T2 G6)

1.3.1.2. Zarf Tümleci İşlevi

bo ödke olortum “Bu zamanda tahta oturdum.” (KT G1)

barkın bedizin bitig taşın béçin yılka yétinç ay yéti otuzka kop alkdımız “Anıt mezarını, süslemelerini, yazıt taşını, maymun yılının yedinci ayının yirmi yedisinde tamamen bitirdik.” (KT K-D)

kaŋım kagan it yıl onunç ay altı otuzka uça bardı “Babam (Bilge) kağan it yılının onuncu ayının yirmi altısında sonsuzluğa uçup gitti.” (BK G10)

lagzın yıl beşinç ay yéti otuzka yog ertürtüm “Domuz yılının beşinci ayının yirmi yedisinde ce-naze törenini yaptırdım.” (BK G10)

kırkızığ uka basdımız “Kırgızları uykuda (iken) baskına uğrattık.” (T1 K3)

neke tezer biz “Ne diye kaçacağız?” (T2 B 3)

üküş téyin neke korkur biz “Çok diye niye korkuyoruz?” (T2 B4)

1.3.1.3. Edat Tümleci İşlevi

ilgerü şantuy yazıka tegi süledim “Doğuda Şandong Ovası’na kadar sefer ettim.” (KT G3)

bérgerü tokuz ersinke tegi süledim “Güneyde Dokuz Ersin’e kadar sefer ettim.” (KT G3)

temir kapıgka tegi süledim “Demir Kapı’ya kadar sefer ettim.” (KT G4)

bunça yérke tegi yoritdım “Bunca yere kadar asker sevk ettim.” (KT G4)

ilgerü kadirkan yıška tegi kerü temir kapıgka tegi konturmuş “Doğuda Kadirkan (ormanlı) Dağ-ları’na kadar, batıda Demir Kapı’ya kadar yerleştirmiş.” (KT D2)

écim kagan birle ilgerü yaşıl ügüz şantuy yazıka tegi süledimiz “Amcam kağan ile doğuda Sarı Irmak’a (ve) Şandong Ovası’na kadar sefer ettik.” (KT D17)

kurıgaru temir kapıgka tegi süledimiz “Batıda Demir Kapı’ya kadar sefer ettik.” (KT D17)

kurıgaru keñü tarmanka tegi türük bodunug ança konturtumuz ança etdimiz “Batıda Kengü Tar-man’a kadar Türk halkını öylece yerleştirdik, öylece düzenledik.” (KT D21)

ersinke tegi süledim “Ersin’e kadar sefer ettim.” (BK K3)

temir kapıgka tegi süledim “Demir Kapı’ya kadar sefer ettim.” (BK K3)

ilgerü kadirkan yıška tegi “Doğuda Kadirkan (ormanlı) Dağları’na kadar” (BK D3)

temir kapıgka tegi konturmuş “Demir Kapı’ya kadar yerleştirmiş.” (BK D4)

ilgerü kün tuğsıka bök-k>üli kağanka tegi süleyü bérmiş “Doğuda gün doğusundaki Bökküli (Kore?) kağanına kadar sefer edivermiş.” (BK D8)

kurıgaru temir kapıgka <tegi> süleyü bérmiş “Batıda Demir Kapı’ya kadar sefer edivermiş.” (BK D8)

ilgerü yaşıl ügüz şantuy yazıka tegi süledimiz “Doğuda Sarı Irmak (ve) Şandong Ovası’na kadar sefer ettik.” (BK D15)

kurıgaru temir kapıgka tegi süledimiz “Batıda Demir Kapı’ya kadar sefer ettik.” (BK D15)

keñü tarwanka tegi türük bodunug ança konturtumuz ança étdimiz “Kengü Tarvan’a kadar Türk halkını öylece yerleştirdik, öylece düzenledik.” (BK D18)

bir otuz yaşına çaça señünke sünüşdümüz “Yirmi bir yaşında iken general Çaça’yla savaştık.” (KT D32)

tawgaçka yéti yégirmi sünüşdi “Çinlilerle on yedi kez savaştı.” (T2 G5)

kitañka yéti süñüşdi “Kitanlılarla yedi kez savaştı.” (T2 G5)

oguzka béş süñüşdi “Oğuzlarla beş kez savaştı.” (T2 G5)

1.3.2. {+ηA}

Üçüncü kişi iyelik eki almış sözcüklerde kullanılmıştır.

1.3.2.1. Dolaylı Tümleç İşlevi

yırğaru yér bayırku yéřiñe tegi süledim “Kuzeyde Yer Bayırku topraklarına kadar sefer ettim.” (KT G4)

bir kişi yañılsar uguşı bodunu böşükiñe tegi kıd maz ermiş “Bir kişi yanıldığında soyu sopu, halkı (ve) akrabalarına varıncaya kadar sağ bırakmamış.” (KT G6)

süçiğ sawıña yımşak agısıña arturup üküş türük bodun öltüg “Tatlı sözüne, yumuşak ipeğine karnıp Türk halkından birçoğunuz öldü.” (KT G6)

on ok oğlıña tatıña tegi bunı körü biliñ “Ok oğullarına, yabancılarına kadar bunu görüp bilin.” (KT G12)

kırkız yéřiñe tegi süledimiz “Kırkız yurduna kadar sefer ettik.” (KT D17)

biziñe yañıl<t>okın üçün kağanı ölti “Bize (karşı) yanıldığı için kağanı öldü.” (KT D19)

ilgerü kün tuğsıka bérgerü kün ortosıñaru kırıgaru kün batsıkıña yırğaru tün ortosıñaru anta içreki bodun ko[p] m[aŋ]a kör[ür] “Doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar, oradaki tabi halklar bana bağlıdır.” (KT G2)

igidmiş bilge kağanıñın ermiş barmış edgü éliñe kentü yañıltıg “(Seni) beslemiş bilge kağanına, her tarafa ulaşmış iyi (durumdaki) yurduna (karşı) sen kendin hata ettin (ve) nifak soktun.” (KT D23)

kop maña körti “Hepsi bana tabiydi.” (KT D30)

umay teg ögüm katun kutıña inim köl tégin er at bultı “Umay gibi annem hatunun talihi sayesinde kardeşim Köl Tégin erlik adını buldu.” (KT D31)

alp er biziñe tegmiş erti “Kahraman askerler bize saldırmıştı.” (KT D40)

yazıña oguzgaru sü taşıkdımız “İlkbaharda Oğuzlara doğru asker gönderdik.” (KT K8)

anta içreki bodun kop maña körür “Orada bulunan tabi halklar tamamen bana bağlıdır.” (BK K2)

yırğaru yér bayırku yéřiñe tegi sü[edim] “Kuzeyde Yer Bayırku topraklarına kadar sefer ettim.” (BK K3)

ewiñe kirteçi sen “Obana gideceksin.” (BK K14)

on ok oğlıña tatıña tegi bunı körü biliñ “On Ok oğullarına (ve) yabancılarına kadar bunu görüp anlayın.” (BK K15)

kögmen aša kırkız yériye tegi sü[ledimiz “Kögmen’i aşarak Kırgızların topraklarına kadar sefer ettik.” (BK D15)

biziye yayıltokın yazıntokın üçün kağanı ölti “Anlayışsızlığı için, bize (karşı) hata ettiği için kağanı öldü.” (BK D16)

ödiye küni tegdök üçün yağı boltı “Gönüllerine hasetlik girdiği için düşman oldular.” (BK D29-30)

bo yerde maña kul boltı “Bu yerde bana köle oldu.” (BK D36)

ben özüm tawğaç eliye kılntım “Ben kendim Çin ülkesinde doğdum.” (T1 B1)

türük bilge kağan éliye bititdim “Türk Bilge Kağan ülkesinde tamamladım.” (T2 D8)

1.3.2.2. Zarf Tümleci İşlevi

altı yégirmi yaşına éçim kağan elin törösün ança kazgandı “On altı yaşında, amcam kağan yurdunu, yasalarını öylece elde etti.” (KT D31)

bir otuz yaşına çaça señünke süñüşdümüz “(Köl Tégin) yirmi bir yaşında iken general Çaça’yla savaştık.” (KT D32)

1.3.3. {+A}

Birinci ve ikinci tekil kişi iyelik ekleri almış ve yer-yön bildiren sözcüklerden sonra kullanılmıştır.

1.3.3.1. Dolaylı Tümleç İşlevi

kişi oğlınta üze eçüm apam bumın kağan istemi kağan olormış “İnsanoğlunun üzerinde atalarım, dedelerim Bumın Kağan (ve) İstemi Kağan tahta oturmuş.” (KT D1)

üze türük teñrişi “Yukarıda Türk (ebedi) göğü” (KT D10)

berye tawğaç bodun yağı ermiş “Güneyde Çin halkı düşmanmış.” (KT D12-14)

yırya baz kağan tokuz oguz bodun yağı ermiş “Kuzeyde Baz Kağan (liderliğindeki) Dokuz Oğuz halkı düşmanmış.” (KT D12-14)

özüm tarduş bodun üze şad ertim “Kendim Tarduş halkının başında şaddım.” (KT D17)

üze teñri basmasar “Yukarıda gök çökmezse” (KT D22)

içre aşsız taşra tonsuz yawız yawlak bodunta üze olortum “Karnı aç, sırtı açıkta olan, kötü durumda (ve) perişan bir halka kağan oldum.” (KT D26)

yırgaru oguz bodun tapa ilgerü kitañ tatawı bodun tapa bérgerü tawğaç tapa ulug sü éki yégir[mi süledim] “Kuzeyde Oğuz halkı tarafına, doğuda Kitan (ve) Tatavı halkı tarafına, güneyde Çin tarafına büyük ordu (ile) on iki sefer ettim.” (KT D23-28)

kızın ertinü ulug törön oğluma alı bértim “Kızını pek büyük törenle oğluma alıverdim.” (BK K10)

üze teŋri asra yér yarlıkadok üç[ün] “Yukarıda (ebedi) gök, aşağıda yer lütfettiği için” (BK K10)

türüküme bodunuma kazganu bértim eti bértim “Türlere (tabi) halkım için kazandım, elde ettim.” (BK K12)

tört yégirmi yaşımka tarduş bodun üze şad olortum “On dört yaşımda Tarduş halkına şad (olarak) atandım.” (BK D15)

üze teŋri basmasar “Üstte gök çökmezse” (BK D18)

yawız yawlak bodunta [üze olortum “Beslemiş kağanına, her tarafa ulaşmış iyi (durumdaki) yurduna (karşı) sen kendin hata ettin (ve) nifak soktun.” (BK D21)

kop maŋa körti “Tamamı bana tabi oldu.” (BK D24)

yéti yégirmi yaşıma taŋut tapa süledim “On yedi yaşımda Tangutlar tarafına sefer ettim.” (BK D24)

sekiz yégirmi yaşıma altı çuw [soğdak] tapa süledim “On sekiz yaşımda Altı Çuv Soğdak tarafına sefer ettim.” (BK D24-25)

[b]érye tawğaçda atı küsi yok boltı “Güneyde Çin topraklarında adı, sanı yok olup gitti.” (BK D36)

türüküme bodunuma yegin ama kazganu bértim “Türklerim, halkım için daha iyisini öylece elde ettim.” (BK G10)

bérye tawğaçığ öŋre kitañıg yırya oguzug üküş ök ölürti “Güneyde Çinlileri, doğuda Kitanlıları, kuzeyde Oğuzları çokça mahvetti.” (T1 B7)

anta ötrö kağanıma ötüntüm “Ondan sonra kağanıma arz ettim.” (T1 G5)

kağanıma ötüñüp süledim “Kağanıma arz edip sefer ettirdim.” (T1 D1)

ol üç kağan ögleşip altun yış üze kawısalım témiş “O üç kağan anlaşıp “Altay (ormanlı) Dağları”nda birleşelim, demiş.” (T1 D3)

bilge toñukuka baŋa aydı “Bilge Toñukuk’a (yani) bana söyledi.” (T1 K7)

ben saŋa ne ayayın tédi “Ben sana (daha) ne diyeyim, dedi.” (T1 K8)

1.3.3.2. Zarf Tümleci İşlevi

éki otuz yaşıma tawğaç tapa süledim “Yirmi iki yaşımda Çin tarafına sefer ettim.” (BK D25-26)

altı otuz yaşıma çık bodun kırkız birle yağı boltı “Yirmi altı yaşımda Çik halkı Kırgızlarla düşman oldu.” (BK D26)

yéti o[tuz yaşı]ma kırkız tapa süledim “Yirmi yedi yaşımda Kırgızlara doğru sefer ettim.” (BK D26)

otuz yaşıma bés balık tapa süledim “Otuz yaşımda Beşbalık’a doğru sefer ettim.” (BK D28)

otuz artuki bir yaşıma karlok badun buŋsuz erür barur “Otuz bir yaşımda Karluk halkı sıkıntısızca hareket eder hale geldi” (BK D28-29)

otuz artuki tört yaşıma oguz tezip tawğaça kirti “Otuz dört yaşında Oğuzlar kaçıp Çin’e sığındı.” (BK D38)

otuz artuki sekiz yaşıma kışın kitan tapa süledim “Otuz sekiz yaşında kışın Kitan tarafına sefer ettim.” (BK G2)

eliğ yaşıma tatawı bodun kitanında adr[ıltı] “Elli yaşındayken Tatawı halkı Kitanlılardan ayrıldı.” (BK G7)

1.4. Bulunma Durumu

Orhun yazıtlarında {+dA} eki hem bulunma hem de ayrılma durumu için kullanılmıştır. Eski Türkçede uzaklaşma ifadesi için {+dA} ve {+tA} kullanılmıştır. Fakat bu ablatif eki olmayıp lokatif ekinin ablatif fonksiyonu için kullanılmasından başka bir şey değildir (Ergin 2009: 236). Bulunma durumu, sentaktik yapıda yer, zaman, vasıta, devamlılık, müddet, tarz, karşılaştırma işlevleriyle dolaylı tümleş ve zarf tümleş görevlerinde kullanılmıştır.

1.4.1. Dolaylı Tümleş İşlevi

Mekân ifadeleriyle birlikte kullanılarak sentaktik yapıda dolaylı tümleş işlevi yapar:

teñri teg teñride bolmış türük bilge kagan “(Ben) Tengriteg Tengride Bolmuş Türk Bilge Kağan(ım).” (KT G1)

türük kagan ötüken yış olorsar élte buñ yok “Türk kağanı Ötüken (ormanlı) Dağları’nda otursursa ülkede sıkıntı olmaz.” (KT G3)

bo yérde olorup tawğaç bodun birle tüzültüm “Bu yerde oturarak Çin halkı ile (ilişkileri) düzelttim.” (KT G4)

yagru kontokda késre anta öyür ermiş “Yakına yerleştikten sonra kötülükleri orada düşünürlermiş.” (KT G5)

anta añıg kişi ança boşgurur ermiş “Orada kötü (düşünceli) kişiler şöyle akıl verirmiş.” (KT G7)

kop anta alkıntıg arıntıg “Oralarda tamamen yok oldun, tükendin.” (KT G9)

azu bo sawımda igid bar gu “Hiç bu sözümde yalan var mı?” (KT G10)

yanılıp ölsikiğın bunta urtum “Yanılp öleceğınızı de buraya kazıdım (yazdım).” (KT G10-11)

erig yérte erser ança erig yérte beñgü taş tokıtdım bitidim “Ulaşılabılır yerde ise, böylesi ulaşılabilir yerde ebedi taş kazıttım, yazdırdım.” (KT G13)

kañım életeriş kaganıg öğüm élbilge katunug teñri töpösinte tutup yügerü kötürmiş “Babam Elteriş Kağan’ı, annem Elbilge Hatun’u (ebedi) gök, tepelerinden (?) tutup (göğe) yükseltmiş” (KT D11)

- tölis tarduş bodunug anta etmiş* “Tölis (ve) Tarduş halklarını orada örgütlemiş.” (KT D13)
- kagan at bunta biz bértimiz* “Kağan unvanını burada biz verdik.” (KT D20)
- bardok yérde edgüg ol erinç* “Gittiğiniz yerlerde elde ettiğiniz şu kuşkusuz.” (KT D24)
- ıdok başda süñüşdümüz* “Idok Baş’ta savaştık.” (KT D31)
- ol süg anta yok kışdımız* “O orduyu orada yok ettik.” (KT D32)
- ol at anta ölti* “O at orada öldü.” (KT D33)
- ol süg anta yok kışdımız* “O orduyu orada yok ettik.” (KT D34)
- anı yañıp türgi yargun költe buzdumuz* “Onun ordusunu dağıtıp Türgi Yargun Gölü’nde bozguna uğrattık.” (KT D34)
- kaganın birle soña yışda süñüşdümüz* “Kağanı ile Songa (ormanlı) Dağları’nda savaştık.” (KT D35)
- türgüş kagan süsi bulçuda otça borça kelti* “Türgeş kağanının ordusu Bulçu’da ateş gibi kor gibi (üzerimize) geldi.” (KT D37)
- kaganın anta ölürtümüz élin altımız* “Kağanını orada öldürdük.” (KT D38)
- kara türgeş bodunug anta ölürmüş almış* “Kara Türgeş halkını orada öldürmüş, ele geçirmiş.” (KT D40)
- tamağ ıdok başda süñüşdümüz* “Tamağ Idok Baş’ta savaştık.” (KT K1)
- tégin ol süñüşde otuz yaşayur erti* “Köl Tégin o savaşta otuz yaşındaydı.” (KT K2)
- kara költe süñüşdümüz* “Kara Göl’de savaştık.” (KT K2)
- az bodun anta yok boltı* “Az halkı orada yok oldu.” (KT K3)
- ej ilk[i] togu balıkda süñüşdümüz* “İlk önce Doğu Balık’ta savaştık.” (KT K4)
- ékinti koşulgakda ediz birle süñüşdümüz* “İkinci olarak Koşulgak’ta Edizlerle savaştık.” (KT K5)
- ediz bodun anta ölti* “Ediz halkı orada yok oldu.” (KT K6)
- törtünç çuş başınta süñüşdümüz* “Dördüncü olarak Çuş Başı’nda savaştık.” (KT K6)
- beşinç ezgenti kadızda oguz birle süñüşdümüz* “Beşinci olarak Ezgenti Kadız’da Oğuzlarla savaştık.” (KT K7)
- toñra bir uguş alpıgu on erig toña tégin yogınta egirip ölürtümüz* “Tongralardan bir grup kahraman (ile) on askeri Tonga Tégin’in cenaze töreninde çevirip öldürdük.” (KT K7)
- ol sü anta ölti* “O ordu orada yok oldu.” (KT K8)
- ölügi yurtta yolta yatu kaltaçı ertigiz* “Ölüsü de orada burada kala kalacaktınız.” (KT K9)
- anta içreki bodun kop maña körür* “Orada bulunan tabi halklar tamamen bana bağlıdır.” (BK K2)

kañım éltériş kaganıg ögüm élbilge katunug teñri töpösinte tutup yügerü kötürti “Babam Elteriş Kağan’ı annem Elbilge Hatun’u (ebedi) gök, tepelerinden tutup (göğe) yükseltmiş” (BK D10)

kağan atıg bunta biz bértimiz “Kağan unvanını burada biz verdik.” (BK D17)

bodunug anta buzdum “Halkını orada bozguna uğrattım.” (BK D25)

ıdok başda süñüşdüm “Idok Baş’ta savaştım.” (BK D25)

kağanın birle soña yışda süñüşdüm “Kağanı ile Songa (ormanlı) Dağları’nda savaştım.” (BK D27)

bulçuda süñüşdümüz “Bulçu’da savaştık.” (BK D28)

tamağ ıdok başda süñüşdüm “Tamağ Idok Baş’ta savaştım.” (BK D29)

ey ilki togu balıkda süñüşdüm “İlk önce Doğu Balık’ta savaştım.” (BK D30)

törtünç ezgenti kadızda süñüşdüm “Dördüncü olarak Ezgenti Kadız’da savaştım.” (BK D31)

ékin sü ewde erti “İkinci ordu karargâhta idi.” (BK D32)

aguda éki ulug süñüş süñüşdüm “Agu’da iki büyük savaş yaptım.” (BK D34)

bo yérde kelti “Buraya geldi.” (BK D35)

[b]érye tawgaçda atı küsi yok boltı “Güneyde Çin topraklarında adı, sanı yok olup gitti.” (BK D36)

bo yérde maña kul boltı “Bu yerde bana köle oldu.” (BK D36)

karagan kısılta ewin barkın anta buzdum “Karagan Geçidi’nde evini barkını orada yıktım.” (BK D37)

töñker tağda tegip tokıdım üç tümen süğ [ölür]tüm “Töngker Dağı’nda saldırıp otuz bin askerini öldürdüm.” (BK G8)

türk sir bodun yérinte bod kalmadı “Türk Sir halkının topraklarında boy kalmadı.” (T1 B3-4)

ıda taşda kalmışı kuwranıp yéti yüz boltı “Yazıda yabanda kalanlar toplanıp yedi yüz (kişi) oldular.” (T1 B4)

toruk bukalı semiz bukalı irakda böñüser (?) “Zayıf boğa ile semizboğa uzakta böğürse.” (T1 B5-6)

türk sir bodun yérinte idi yorımazun “Türk Sir halkı (oldukları) yerde hiç hareket edemesin.” (T1 G4)

yañdok yolta yeme ölti “Bozguna uğramış olanlardan yolda da ölenler öldü.” (T1 G9)

yurtda yatu kalur erti “Ortalık yerde yatar hale geldiler.” (T1 D2)

altun yışda oloruñ tédi “Altay (ormanlı) Dağları’nda oturun, dedi.” (T1 K7)

altun yışda olortumuz “Altay (ormanlı) Dağları’nda oturduk.” (T1 K8)

yarış yazıda terilelim témiş “Yarış Ovası’nda toplanalım, demişler.” (T1 K9)

yariş yazıda on tümen sü térilti “Yarış Ovası’nda yüz bin (kişilik) ordu toplandı.” (T2 B1)

1.4.2. Zarf Tümleci İşlevi

Zaman ifadesiyle sentaktik yapıda zarf tümleci olarak işlev yapar:

kağan uçdokda özüm sekiz yaşda kaltım “Kağan sonsuzluğa uçtuğunda kendim sekiz yaşındaydım.” (BK D14)

[türgeş bodunuğ] uda basdım “Türgeş halkını uykuda (iken) baskına uğrattım.” (BK D27)

kırkız bodunuğ uda basdım “Kırgız halkını uykuda (iken) baskına uğrattım.” (BK D27)

amgı korgan kışladokda yut boltı “Amgı Korgan’da kışladığımızda kıtlık oldu.” (BK D31)

anta késre “Ondan sonra” (KT D4, D5, D34, D39, T1 B6)

anta késre inisi kağan bolmış “Ondan sonra küçük kardeşi kağan olmuş.” (BK D5)

1.4.3. {+dA} Ekinin Ayrılma İşlevi

Hem bulunma hem de ayrılma durumları için birlikte kullanılan {+dA} ekinin ayrılma işlevi sentaktik yapıda ortaya çıkmaktadır:

ötügen yışda yeg idi yok ermiş “Ötüken (ormanlı) Dağları’ndan daha iyisi asla yok imiş.” (KT G4)

yagru kontokda késre anıg bilig anta öyür ermiş “Yakına yerleştikten sonra kötülükleri orada düşünürlermiş.” (KT G5)

tawgaç kağanta bedizçi kelürtüm “Çin kağanından süsleme ustası getirttim.” (KT G11)

yarıkınta yalmasınta yüz artuk okun urtı “Zırhından (ve) kaftanından yüzden fazla ok vurdu- lar.” (KT D33)

anta yana kirip türgeş kağan buyruki az totokug eligin tutdı “Oradan yine girip Türgeş kağanının komutanlarını (ve) Azların askeri valisini eliyle yakaladı.” (KT D38)

közde yaş kelser tıda könjülte sıgıt kelser yanturu sakıntım katıgdı sakıntım “Gözden yaş gelse en- gelleyerek gönülden ağıtlar gelse (ağıtımı) bastırarak düşündüm.” (KT K11)

tawgaç kağanta işiyi liken kelti “Çin kağanından İşiyi Likeng geldi.” (KT K12)

töpöt kağanta bölün kelti “Tibet kağanından Bölün geldi.” (KT K12)

bukarak uluş bodunta nek sejün ogul tarkan kelti “Buhara kenti halkından General Nek (ile) Oğul Tarkan geldi.” (KT K12)

kırkız kağanta tarduş inançu çor kelti “Kırgız kağanından Tarduş Inançu Çor geldi.” (KT K13)

on ok oglum türgeş kağanta makaraç tamgaçı oguz bilge tamgaçı kelti “On Ok evladım Türgeş kağanından mühürdar Makaraç (ile) mühürdar Oğuz Bilge geldi.” (KT K13)

ıgar oğlanıñızda taygunuñızda yéğdi igidür ertigiz “Gözde çocuklarımızdan, gençlerinizden daha iyi besliyordunuz.” (KT G-D)

eliğ yaşımna tatawı bodun kitanıñda adr[ıltı] “Elli yaşımdayken Tatawı halkı Kitanlılardan ayrıldı.” (BK G7)

tawğaçda adrıltı kanlantı “Çin’den ayrıldı, han sahibi oldu.” (T1 B2)

ben yırdınt<a> yan tegeyin “Ben kuzey taraftan saldırayım.” (T1 G4)

öjre kitanıñda berye tawğaçda kurya kordanta yırıya oğuzda éki üç biğ sümüz keltéçimiz bar mu “Doğuda Kitan’dan, güneyde Çin’den, batıda Hoten’den, kuzeyde Oğuz’dan iki üç bin (kadar) askerimiz var.” (T1 G7)

tuğlada oğuz kelti “Tula Irmağı (tarafından) Oğuzlar geldi.” (T1 G8)

kırkıza yantımız “Kırgızlardan geri döndük.” (T1 K5)

türgeş kaganta küreg kelti “Türgeş kağanından kaçak geldi.” (T1 K5)

kant<a> yan sawıg yana kelti “Handan yanıt geldi.” (T1 K9-10)

bizinte éki uçı sıñarça artuk erti “İki kanadı bizim yarımızdan fazlaydı.” (T2 B5)

anta berüki “Oradan bu tarafa” (T2 G2)

1.5. Ayrılma Durumu

Orhun yazıtlarında genel olarak ayrılma eki işlevini {+dA} üstlenmiştir. KORKMAZ, Eski Türkçenin {+In} eki üzerindeki araştırmaların esas itibariyle ekin yapısını çözmek amacını güttüğünden ekin görevleri arasındaki birbirine geçişler ve değişmelerin incelenmediğini, bu ekin hem ayrılma eki hem de yön zarfı yapan yön gösterme eki olduğunu belirtmiştir (2011: 14).

1.5.1. Dolaylı Tümleç İşlevi

yaraklıg kantan kelip yaña életdi “Silahlı (düşmanlar) nereden gelip sizi dağıtabilecekti?” (KT D23)

süñüglüg kantan kelipen süre életdi “Mızraklı (düşmanlar) nereden gelip (sizi yurdunuzdan) sürebilecekti.” (KT D23)

kurıdın [s]ogud örti “Batıda Soğdlular ayaklandı.” (KT B)

yaraklıg kantan kelip yaña életdi “Silahlı (düşmanlar) nereden gelip sizi nasıl dağıtabilecekti?” (BK D19)

oğuzduntun küreg kelti “Oğuzlardan kaçak geldi.” (T1 G1)

oğuzduntun küreg kelti “Oğuzlardan kaçak geldi.” (T1 G1)

tawğaç berdın yen teg “Çinliler güney taraftan saldırın.” (T1 G4)

kitañ öndün yen teg “Kıtanlılar doğu taraftan saldırın.” (T1 G4)

öndün kağangaru sü yorılım témiş “Doğudaki kağana ordu sevk edelim, demiş.” (T1 K5)

1.6. Eşitlik Durumu

Adların eşitlik hâli {+çA} eki ile yapılır. Kelime gruplarında ve cümlede fiilin nasıl ve ne şekilde olduğunu veya yapıldığını, fiilin oluşunu veya yapılış tarzını ifade etmek için kullanılır (Ergin 2009: 239). Cümle içerisinde benzerlik, gibilik, eşitlik, miktar ve görelilik yönünden anlam bağıntıları kurar.

1.6.1. Zarf Tümleci İşlevi

Benzerlik ve Gibilik Yönünden

kanıñ suwça yügürti süñüküñ tağça yatdı “Kanlarınız su gibi aktı, kemikleriniz dağ gibi yığıldı.” (KT D24)

[ka]nıñ ügüzçe yügürti süñüküñ tağça yatdı “Kanlarınız ırmak gibi aktı, kemikleriniz dağ gibi yığıldı.” (BK D20)

türgeş kagan süsi bulçuda otça borça kelti “Türgeş kağanının ordusu Bulçu’da ateş gibi kor gibi (üzerimize) geldi.” (KT D37)

türgeş kagan süsi otça borça kelti “Türgeş kağanının ordusu ateş gibi, kor gibi (üzerimize) geldi.” (BK D27)

örtçe kızıp kelti “Ateş gibi kızmış (bir halde) geldiler.” (T2 B5)

Eşitlik ve Miktar Yönünden

bunça yerke tegi yoritdım “Bunca yere kadar asker sevk ettim.” (KT G4)

süçig sawın yımşak aqın arıp irak bodunug ança yagutır ermiş “Tatlı sözle, yumuşak ipeklerle kandırıp uzaktaki halkları öylece (kendine) yaklaştırmış.” (KT G5)

anta añıñ kişi ança boşgurur ermiş “Orada kötü (düşünceli) kişiler şöyle akıl verirmiş” (KT G7)

oksuz kök türük ança olurur ermiş “Dağınık haldeki Türkler öylece yaşıyorlarmış.” (KT D3)

anı üçün élig ança tutmuş erinç “Onun için ülkeyi öylece sahiplenmişler elbette.” (KT D3)

bunça bodun kelipen sıgtamış yoglamış “Bu kadar halk gelerek ağıt yakmış, yas tutmuş.” (KT D4)

ança sakıntım “Öylece düşündüm.” (KT K11)

taş bark [etgüçig] bunça bedizçig toygun éltewer kel[ürti] “Taş anıt mezarı yapan bunca süsleme ustasını Toygun Eltever getirdi.” (KT K-D)

kotay buşuz ança bérür “İpekli kumaşları sıkıntısızca verirler.” (BK K4)

ança boşgurur ermiş “Öylece akıl verirlermiş.” (BK K5)

könlünçe uduz tédi “(Orduyu) bildiğin gibi sevk et dedi.” (T1 G8)

bizinte éki uçı sıyarça artuk erti “(Onların) iki kanadı bizim yarımızdan fazlaydı.” (T2 B5)

eliğe er tutdumuz “Elli kadar askerini yakaladık.” (T2 B7)

azça bodun tezmiş erti “Az sayıda halk kaçmıştı.” (T2 B8)

Görelilik Yönünden

bodunug eçüm apam törösinçe yaratmış boşgurmış “Halkı atalarım, dedelerim yasalarına göre örgütlemiş, öğretmiş.” (KT D12-13)

kıynıg könlünçe ay “Cezaları da uygun gördüğün şekilde ver.” (T1 K8)

özçe taşın tutmuş teg biz “Kendimizce dışarıyı tutmuş gibiyiz.” (T1 G6)

1.7. Yön Gösterme Durumu

Orhun yazıtlarında gösterme durumu olarak {+gArU}, {+ηArU}, {+ArU} ve {+rA} ekleri kullanılmıştır. Bu ekler günümüzde işlevselliğini kaybetmiş, kalıplaşmış olarak *taşra, üzere, içeri, dışarı* gibi sözcüklerde yer almaktadır.

1.7.1. {+gArU}, {+ηArU}, {+rA}

1.7.1.1. Dolaylı Tümleç İşlevi

ilgerü şantun yazıka tegi süledim “Doğuda Şandong Ovası’na kadar sefer ettim.” (KT G3)

bérgerü tokuz ersinke tegi süledim “Güneyde Dokuz Ersin’e kadar sefer ettim.” (KT G3)

kurıgaru yénçü ügüz “Batıda İnci Irmağı” (KT G3)

yırgaru yér bayırku yériğe tegi süledim “Kuzeyde Yer Bayırku topraklarına kadar sefer ettim.” (KT G4)

ol yérgerü barsar türük bodun ölteçi sen “O yerlere gidersen Türk halkı öleceksin.” (KT G8)

ilgerü kadirkan yıška tegi kerü temir kapıgka tegi konturmış “Doğuda Kadirkan (ormanlı) Dağları’na kadar, batıda Demir Kapı’ya kadar yerleştirmiş.” (KT D2)

kurıgaru temir kapıgka tegi süleyü bérmiş “Batıda Demir Kapı’ya kadar sefer edivermiş.” (KT D8)

ilgerü kün tuğsıkda bök<k>üli kaganıka tegi süleyü bérmiş “Doğuda gün doğusundaki Bökküli (Kore) kağanına kadar sefer edivermiş.” (KT D8)

kañun élderiş kaganıg ögüm élbilge katunug teñri töpösinte tutup yügerü kötürmiş “Babam Elteriş Kağan’ı, annem Elbilge Hatun’u (ebedi) gök, tepelerinden (?) tutup (göğe) yükseltmiş.” (KT D11)

ilgerü kurıgaru sülep té[r]miş? “Doğuya (ve) batıya sefer edip (adam) derleyip, toplamış.” (KT D12)

kurıgaru temir kapıgka tegi süledimiz “Batıda Demir Kapı’ya kadar sefer ettik.” (KT D17)

ilgerü kadirkan yışığ aşa bodunug ança konturtumuz “Doğuda Kadirkan (ormanlı) Dağları’nı aşarak halkı öylece yerleştirdik.” (KT D21)

kurıgaru keñü tarmanka tegi türük bodunug ança konturtumuz ança etdimiz “Batıda Kengü Tarmam’a kadar Türk halkını öylece yerleştirdik, öylece düzenledik.” (KT D21)

kurıgaru barıgma bardıg “Batıya gidenleriniz gitti.” (KT D24)

yırgaru oguz bodun tapa ilgerü kitañ tatawı bodun tapa bérgerü tawgaç tapa ulug sü éki yégir[mi süledim] “Kuzeyde Oğuz halkı tarafına, doğuda Kitan (ve) Tatavı halkı tarafına, güneyde Çin tarafına büyük ordu (ile) on iki sefer ettim.” (KT D28)

kurıgaru yençü ügüz keçe temir kapıgka tegi süledim “Batıda İnci Irmağı (Sirderya)’nı geçip Demir Kapı’ya kadar sefer ettim.” (BK K3)

türük beğler bod[un ö]girip sewinip toñıtımış közi yügerü körti “Türk beyleri (ve) halkı kıvanıp sevinip yere bakan gözlerini yukarı kaldırdı.” (BK D2)

ilgerü kün tuğsıka bök-k>üli kağanka tegi süleyü bérmiş “Doğuda gün doğusundaki Bökküli (Kore?) kağanına kadar sefer edivermiş.” (BK D8)

kurıgaru temir kapıgka <tegi> süleyü bérmiş “Batıda Demir Kapı’ya kadar sefer edivermiş.” (BK D8)

kañım éltériş kaganıg ögüm élbilge katunug teñri töpösinte tutup yügerü kötürti “Babam Elteriş Kağan’ı annem Elbilge Hatun’u (ebedi) gök, tepelerinden tutup (göğe) yükseltmiş.” (BK D10)

ilgerü kurıgaru sülep térmış kuwratmış “Doğuya, batıya sefer edip (adam) derleyip toplamış.” (BK D11)

ilgerü yaşıl ügüz şantun yazıka tegi süledimiz “Doğuda Sarı Irmak (ve) Şandong Ovası’na kadar sefer ettik.” (BK D15)

kurıgaru temir kapıgka tegi süledimiz “Batıda Demir Kapı’ya kadar sefer ettik.” (BK D15)

tokuz oguz bodun yérin suwın ıdıp tawgaçgaru bardı “Dokuz Oğuz halkı topraklarını bırakıp Çin’e gitti.” (BK D35)

tawgaçgaru kunı señjünüg idmiş “Çin’e General Ku’yu göndermişler.” (T1 G2)

kitañgaru toñra eşimig idmiş “Kitanlılara Tongra Eşim’i göndermişler.” (T1 G2)

öñre türk kağangaru sülelim “Doğudaki Türk kağanına sefer edelim.” (T1 D3)

yokaru at yete yadağın ıgaç tutunu agturtum “Yukarı (çıkarken) atları yedeğe alıp ağaçlara tutunarak çıkardım.” (T1 K1)

öñdün kağangaru sü yorılım “Doğudaki kağana ordu sevk edelim.” (T1 K5)

kağanım ben ewgerü tüşeyin “Ben karargâha gideyim.” (T1 K6)

apa tarkangaru içre saw idmiş “Apa Tarkan’a gizli haber göndermiş.” (T1 K10)

yérijerü suwıjaru kontı “Topraklarına yerleşti.” (BK D40)

üze kök tejri asra yağız yér kılntokda ékin ara kişi oğlu kılınmış “Yukarıda mavi gök, aşağıda yağız yer yaratıldığında ikisinin arasında insanoğlu yaratılmış.” (KT D1)

öjre kün tuğsıkda bök-k>üli çöl-l>üg él “Doğuda gün doğusundaki Bökküli (Kore) bozkırı” (KT D4-5)

üze tejri basmasar asra yér telinmeser türük bodun éliğin töröjün kim artatı “Yukarıda gök çökmezse, aşağıda yer delinmezse Türk halkı! Yurdunu (ve) yasalarını kim bozabilirdi?” (KT D22)

içre aşsız taşra tonsuz yawız yawlak bodunta üze olortum “Karnı aç, sırtı açıkta olan, kötü durumda (ve) perişan bir halka kağan oldum.” (KT D21-26)

üze tejri asra yér yarlıkadok üç[ün] “Yukarıda (ebedi) gök, aşağıda yer lütfettiği için.” (BK K10)

öjre tölis beğler “Doğuda Tölis beyleri” (BK G13)

öjre kutañıg yırıya oguzug üküş ök ölürti “Doğuda Kitanlıları, kuzeyde Oğuzları çokça mahvetti.” (T1 B7)

apa tarkangaru içre saw idmiş “Apa Tarkan’a gizli haber göndermiş.” (T1 K10)

1.7.1.1. Edat Tümleci İşlevi

yazıña oguzgaru sü taşıkdımız “İlkbaharda Oğuzlara doğru asker gönderdik.” (KT K8)

ilgerü kün tuğsıkıña bérgerü kün ortosıjaru kurıgaru kün batsıkıña yırgaru tün ortosıjaru anta içreki bodun kop maña körür “Doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar orada bulunan tabi halklar tamamen bana bağlıdır.” (BK D1-2)

ötüken yışgaru uduztum “Ötüken (ormanlı) Dağları’na doğru sevk ettim.” (T1 G8)

bérgerü kün ortosıjaru kurıgaru kün batsıkıña yırgaru tün ortosıjaru anta içreki bodun “Güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar orada bulunan tabi halklar.” (BK K2)

anjaru sülemeser “Ona karşı sefer etmezsek.” (T1 D3)

bög<ü> kağan bajaran ança ay idmiş “Böğü Kağan benim içinse şöyle söylemiş.” (T1 K10)

1.8. Araç Durumu

Adların araç durumu {+(X)n} eki ile kurulur (Tekin 2016: 110). Kelimeler arasında vasıta ve beraberlik münasebeti kurar (Korkmaz 2011: 18). {+n} eki ile kurulan araç durumu Orhun yazıtlarında işlek olarak kullanılmıştır. Fakat Batı Türkçesine geçince işlekliliğini kaybetmiş ve sayılı misallerde klişeleşmiş olarak

kalmış, cansız bir yapım eki haline gelmiştir (Ergin 2009: 237). Yazıtlarda vasıta durumu için {+n} eki yanında aynı işlevde *birle* edatı da kullanılmıştır.

1.8.1. Edat Tümlenci İşlevi

Vasıta-Araç Anlamı

süçig sawın yımşak aqın arıp ırak bodunug ança yaqutır ermiş “Tatlı sözle, yumuşak ipeklerle kandırıp uzaktaki halkları öylece (kendine) yaklaştırmış.” (KT G5)

oñ totok yurçın yaraklıg eligin tutdı “Oñ Totok’un kaynını, silahlı (olduğu halde) eliyle yakaladı” (KT D32)

yarıkınta yalmasınta yüz artuk okun urtı “Zırhından (ve) kaftanından yüzden fazla ok vurdu- lar.” (KT D33)

bir erig okın urtı “Bir askeri okuyla vurdu.” (KT D36)

[usı]n süñügün açdıımız “Uykusunu süngülerle açtık.” (T1 K4)

Birliktelik Anlamı

kañın kagan yéti yéğirmi erin taşıkımız “Babam kağan on yedi adamıyla isyan etmiş.” (KT D11)

ulug éркиn azkıña erin tezıp bardı “Ulug Erkin azıcık adamıyla kaçıp gitti.” (KT D34)

köl téginig az erin értürü ı<d>tımız “Köl Tégin’i az (sayıda) askerle gönderdik.” (KT D40)

kañın kagan yéti yéğirmi erin taşıkım[ıs] “Babam kağan on yedi adamıyla isyan etmiş.” (BK D10)

kağanımın sületdimiz “Kağanımla sefer ettik.” (T2 D3)

1.8.2. Zarf Tümlenci İşlevi

Durum Anlamı

yadağın yalağın yana kelti “Yaya (ve) yalın (bir halde) dönüp geldiler.” (KT D28)

köl tégin yadağın oplayu tegdi “Köl Tégin yaya olarak ileri atıldı.” (KT D32)

kızın ertinjü ulug törön oğluma alı bértim “Kızını pek büyük törenle oğluma alıverdim.” (BK K10)

Zaman Anlamı

yayın süledim “Yazın sefer ettim.” (BK D39)

yazın tatawı tapa sü[ledim] “İlkbaharda Tatavı tarafa sefer ettim.” (BK G2)

1.9. İlgı Durumu

İlgı (tamlayan) durumu belirtili ad tamlamasında adı ada veya ad soylu sözcüklere bağlayarak aitlik bildirir. Bu yönünüyle diğer durum eklerinden ayrılır. Yazıtlarda {+(n)In}, {+(I)n}, {+nI}, {+(I)g} ekleri ilgı durum eki olarak kullanılmıştır. Ayrıca {+dA} üze yapısı da ilgı durumu fonksiyonunda kullanılmıştır.

1.9.1. {+(n)In}

Ünsüzle biten gövdelerde {+In}, ünlüyle bitenlerde ise {+nIn} biçimindedir (Tekin 2016: 101). Bu şekil, zamirler üzerinde bir ek yığılmasıyla nazallaşarak ortaya çıkmış olmalı (Özdemir 2019:162).

meniş sawımın sımadı “Benim sözümü kırmadı.” (KT G11)

türük bodunıñ élin törösın tuta bérmiş éti bérmiş “Türk halkının ülkesini (ve) yasalarını tutuvermiş, düzenleyivermişler.” (KT D1= BK D3)

igidmiş bilge kağanıñın ermiş barmış edgü éliñe kentü yañıltıg “Beslemiş bilge kağanının her tarafa ulaşmış iyi (durumdaki) yurduna (karşı) sen kendin hata ettin.” (KT D23)

üçünç yégen silig begiñ kedimlig toruğ at binip tegdi. “Üçüncü olarak Yegen Silig beyin zırhlı doru atına binerek saldırdı.” (KT D33)

biziñ sü atı toruk azukı yok erti. “Bizim ordumuzun atları zayıf, yiyecekleri (ise) yoktu.” (KT D39)

bayırkunıñ ak adgırıg udlıkın sıyu urtı. “Bayırku'nun ak aygırını uyluğundan vurup kırdılar.” (KT D36)

biziñ sü atı toruk azukı yok erti “Bizim ordumuzun atları zayıf, yiyecekleri (ise) yoktu.” (KT D39)

olorupan türük bodunıñ élin törösın tuta bérmiş éti bérmiş “Tahta oturup Türk halkının ülkesini (ve) yasalarını tutuvermiş, düzenleyivermiş.” (BK D3)

to[kuz ogu]z meniş badunum erti “Dokuz Oğuzlar halkımdı.” (BK D29)

beniñ bodunum anta erür témiş “Benim halkım orada, demiş.” (T1 D4)

1.9.2. {+(I)n}

igidmiş kağanıñın sawın almatın yér sayu bardıg “(seni) beslemiş kağanının sözlerini (dikkate) almadan her yere gittin.” (KT G9 = BK K6)

igidmiş bilge kağanıñın ermiş barmış edgü éliñe kentü yañıltıg “(seni) beslemiş bilge kağanına, her tarafa ulaşmış iyi (durumdaki) yurduna (karşı) sen kendin hata ettin.” (KT D23)

ékin ara idi oksuz kök türük éti ança olorur ermiş “İkisinin arasındaki (bölgede) pek dağınık haldeki Türkler öylece yaşıyorlarmış.” (KT D2 = BK D4)

antağının için “Öyle olduğun için” (KT G8-9 = BK K6)

1.9.3. {+nI}

ÖZDEMİR, bu ekin ilgi eki olup olmama meselesinin tartışmalı olduğunu, Çağatay Türkçesinin bu şekilleri eskicil birer özellik olarak koruduğunu belirtmiştir (2019: 159).

anı için “onun için” (KT D3 = BK D4, D28)

1.9.4. {+(I)g}

{+(I)g} ilgi durum ekine kaynaklarda tek örnek verilmiştir (Özdemir 2019: 161, Tekin 2016: 101)

türük bodunug atı küsi yok bolmazun téyin “Türk halkının adı, sanı yok olmasın diye” (KT D25 = BK D20, D21)

Genelde belirtme durumu olarak değerlendirilen *altun yışığ, ertiş ügüzi* sözcüklerindeki {+(I)g} eki, E. AYDIN tarafından ilgi durumu olarak ifade edilmiştir (2017a: 113).

altun yışığ yolsızın aşdım<ız> “Altay (ormanlı) Dağları'nın yolu olmayan yerlerini aştık.” (T1 K11)

ertiş ügüzüg keçiqsizın keçdimiz “İrtiş Irmağı'nın geçilemeyecek yerlerini geçtik.” (T1 K11)

1.9.5. {+dA} üze

{+dA} eki bir isim üzerine eklenerek ardından gelen ‘üzerine, üstüne’ manasındaki *üze* edatı ve *olur-* fiiliyle birlikte ilgi hâli alt fonksiyonunu karşılamaktadır (Aydın 2017b: 6).

kişi oğlnta üze eçüm apam bumın kagan istemi kagan olormuş “İnsanoğlunun üzerinde atalarım, dedelerim Bumın Kağan (ve) İstemi Kağan tahta oturmuş.” (KT D1 = BK D3)

2. Sonuç

Durum ekleri morfolojik yönden tespit edilir ve sentaktik yönden işlevleri belirlenir. Durum ekleriyle ilgili gramer çalışmalarında morfolojik incelemeler sentaktik işlevin önüne geçtiği için tanımlamalarda terim birliğine varılamamıştır. Bu çalışmada terim sorunlarına girilmemiş, sadece Türkçenin ilk yazılı kay-

naklarından olan Orhun yazıtlarındaki durum ekleri tespit edilerek sentaktik işlevleri belirlenmiştir. İnceleme sonucunda, yazıtlarda ek nöbetleşmesinin sıklıkla yaşandığı, eklerin kullanımında işlevsel genişliğin olduğu tespit edilmiştir.

Yalın durumu, sadece özne işlevinde kullanılmıştır.

Belirtme durumu, iyelik eksiz gövdelerde $\{+(X)g\}$, iyelik ekli gövdelerde $\{+(I)n\}$ biçiminde kullanılarak belirtili nesne işlevinde kullanılmıştır. Sentaktik yapıda *tizligig* ve *başlıgig* sözcüklerindeki $\{+(X)g\}$ belirtme ekinin yönelme anlamıyla kullanıldığı görülmüştür.

Yönelme eki olarak iyelik eksiz sözcüklerden sonra $\{+kA\}$ eki kullanılmıştır. Sentaktik yapıda dolaylı tümleç, zarf tümleci ve edat tümleci işlevi görmüştür. $\{+ηA\}$ yönelme eki III. kişi iyelik ekinden sonra kullanılarak dolaylı tümleç ve zarf tümleci işlevinde kullanılmıştır. $\{+A\}$ yönelme eki, birinci ve ikinci tekil kişi iyelik ekleri almış ve yer-yön bildiren sözcüklerden sonra kullanılarak dolaylı tümleç veya zarf tümleci işlevi görmüştür.

$\{+dA\}$ eki, bulunma ve ayrılma anlamlarında nöbetleşe kullanılarak sentaktik yapıda dolaylı tümleç ve zarf tümleci işlevinde kullanılmıştır.

Yazıtlarda yön gösterme ekleri işlek olarak kullanılmış ve sentaktik yapıda dolaylı tümleç, edat tümleci işlevleri görmüştür. Yazıtlarda işlek olarak kullanılan yön gösterme ekleri çağdaş dönemde fonksiyonunu yitirmiş ve kalıplaşmıştır.

Eşitlik eki $\{+çA\}$ benzerlik, gibilik, eşitlik, miktar ve görelilik anlamlarıyla cümlede zarf tümleci işlevi görmüştür.

Araç durumu $\{+(X)n\}$ birliktelik, vasıta anlamlarıyla edat tümleci; durum, zaman anlamlarıyla zarf tümleci işlevinde kullanılmıştır. Yazıtlarda bu ekle birlikte birle edatı da kullanılmıştır. Günümüzde $\{+(X)n\}$ araç durumu eki yerine *ile* edatı araç durumu olarak kullanılmaktadır.

Sadece ilgi eki sentaktik yapıda görev almamış, sözcük grubu olan ad tamlamasında adı ada bağlayarak aitlik bildirmiştir.

Kısaltmalar

- BK B = Bilge Kağan yazıtı yüzü.
BK D = Bilge Kağan yazıtı doğu yüzü.
BK G = Bilge Kağan güney yazıtı yüzü.
BK G-B = Bilge Kağan yazıtı güneybatı yüzü.
BK K = Bilge Kağan yazıtı kuzey yüzü.
KT B = Köl Tégin yazıtı batı yüzü.
KT D = Köl Tégin yazıtı doğu yüzü.
KT G = Köl Tégin yazıtı güney yüzü.
KT G-B = Köl Tégin yazıtı güneybatı yüzü.
KT G-D = Köl Tégin yazıtı güneydoğu yüzü.
KT K = Köl Tégin yazıtı kuzey yüzü.
T1 B = Toñukuk yazıtı 1. taş batı yüzü.
T1 D = Toñukuk yazıtı 1. taş doğu yüzü.
T1 G = Toñukuk yazıtı 1. taş güney yüzü.
T1 K = Toñukuk yazıtı 1. taş kuzey yüzü.
T2 B = Toñukuk yazıtı 2. taş batı yüzü.
T2 D = Toñukuk yazıtı 2. taş doğu yüzü.
T2 G = Toñukuk yazıtı 2. taş güney yüzü.
T2 K = Toñukuk yazıtı 2. taş kuzey yüzü.

Kaynakça

- AKSAN, D. (2009). Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dil Bilim) I-II, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ALYILMAZ, C. (1994). Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]

AYDIN, E. (2017a). Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor), İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

AYDIN, A. (2017b). “Köktürk Abidelerinde +Da Ekinin Kullanılış Şekilleri, Cümlelerdeki Durumları ve Fonksiyon Yükleri”, *Türk Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1/9: 1-21.

BANGUOĞLU, T. (1990). *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BAŞDAŞ, C. (2009). “Orhun Abidelerinde İyelik, Belirtme ve Yükleme Hâli”, *Turkish Studies*, 4/8: 623-643.

DALLI, H. (2018). *Türkçede Söz Diziminin Yapı Birimleri*, İstanbul: Papatya Yayıncılık.

DEMİRCAN, Ö. (2005). *Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Bileşmeleri*, İstanbul: Papatya Yayıncılık.

EKER, S. (2010). *Çağdaş Türk Dili*, 6. Baskı, Ankara: Grafiker Yayıncılık.

ERASLAN, K. (2000). “Eski Türkçede Yönelme (Dativ) Hali Ekinin Yapı Fonksiyon ve İfadeleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 29: 67-76.

ERDEM, M. (2015). “Türk Dillerinde Belirtme-Yönelme Durum Eki Değişmesi: Bir Değerlendirme”, *Türkbilig*, 30: 167-186.

ERGIN, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım.

GRÖNBECH, K. (2011). *Türkçenin Yapısı*, Çev. M. AKALIN, 3. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KERİMOĞLU, C. (2007). “Orhun Abidelerinde 3. Kişi İyelik Ekinden Sonra Yükleme Hâli Eki Kullanıldı mı?”, *Turkish Studies*, 2/3: 322-331.

KORKMAZ, Z. (2011). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, 5. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

MERT, O. (2002). *Kutadgu Bilig’de Hâl Kategorisi*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]

ÖZDEMİR, H. (2019). “Eski Türk Yazıtlarında (Tonyukuk, Köl Tegin, Bilge Kağan, Ongi, Küli Çor) İlgi Durum Eklerinin Kullanımları ve Kökenleri Üzerine”, *Karadeniz Araştırmaları*, 16/61: 154-165.

TEKİN, T. (2016). Orhon Türkçesi Grameri, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÜSTÜNOVA, K. (2012). Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi), Bursa: Sentez Yayıncılık.